

netet írt, legalábbis Baranyai Decsi János szerint Thuróczy János egész anyagát tőle vette.

Persze, tárgyából adódóan nem könnyű olvasmány Rokay Péter új könyve, sok szövegpárhuzam nehezíti a folyamatos olvasást, de aki végigragja magát a veretes stílusban írt munkán, nem kevés szellemi

élményt kap érte cserébe. Azt kívánjuk, hogy a Vajdaságban a magyar középkortudományt egymagában képviselő Rokay Péter professzor negyedik könyvével is akkora meglepetést okozzon a szakmának, mint a másodikkal és a most ismertetett harmadikkal tette.

Kristó Gyula

LUKÁCS ISTVÁN: DRAMATIZIRANI KAJKAVSKI MARIJIN PLAČ IZ ERDELJA – DRAMATIZÁLT KAJ-HORVÁT MÁRIA-SIRALOM ERDÉLYBŐL, 1626

Budimpešte, Slovenika Hrvatska Samouprava, 2000, 257 l.

Lukács István könyve bizonyára felkelti minden, a régi magyar irodalommal, közelebről a drámával foglalkozó kutató érdeklődését, szerzője ugyanis az erdélyi Mikháza ferences rendházának egyik régi könyvébe utólag bekötött, kéziratos, 1626-ban írt, kaj-horvát nyelvű passiójáték felfedezéséről és a régi horvát irodalomban elfoglalt helyéről számol be. A kétnyelvű kötetet tartalmaz, horvát és magyar nyelvű bevezető tanulmány indítja, s ezt a kaj-horvát nyelvű dráma szövegének kritikai kiadása követi. A magyar nyelvű tanulmány pontos fordítása a horvátnak, s ezt az irodalomjegyzék követi, majd a *Függelék*, amelynek első részében összehasonlítja a szerző a Picić-féle, 1471-ben keletkezett Mária-siralom szövegének részleteit, sorait a most felfedezett Knezajic-féle Mária-siralom azonos részleteivel, soraival. A *Függelék* második részében már egyes sorok magyar fordítását is olvashatjuk.

A közölt dráma kézirata jelenleg a csíksomlyói ferences rendházban található, mégpedig Guido de Monte Rocherius *Manipulus curatorum* című, Strassburgban

1499-ben kiadott műve egyik példányában. A mikházi kötet, possessor-bejegyzése szerint, 1622-ben Andreas Knezajic tulajdonában volt.

A versben írt dráma kézirata összesen 882 sort tartalmaz. A sorokat szerzője felező nyolcasban írta, valószínűleg papírtakarékosság miatt minden sorban azonban két felező nyolc szótagos sor található. Ha felező nyolcas sorokban adta volna ki Lukács a verses művet, akkor a szöveg terjedelme megduplázódott volna. A szöveg kiadója azonban – véleményem szerint helyesen – alkalmazkodott a kézirat sortördeléséhez, s így belső rímekkel ellátott 16 szótagos sorokban jelentette meg a drámát. A dráma szerzője ugyanaz az Andreas Knezajic, aki possessorként már nevét rögzítette a könyv elején. A dráma kézirátát 1626. március 2-án fejezte be ezzel a záradékkal: „Finis per me Andreaß Kneßajich 2. die Martij Anno salutis 1626”.

Lukács István bevezető tanulmányában az alábbi kérdésekről ad számot: először bemutatja a kéziratot, majd részletesen tárgyalja a *planctus* műfajával kapcsolatos

kérdéseket, ezt követően tér ki a Mária-síralmak horvát előzményeire és bemutatja a most felfedezett *planctus* lehetséges mintáját. Összeveti a Picić- (1471) és a Knezajić- (1626) féle szövegemlék sorait. A korabeli horvát nyelv három nyelvjárása (kaj-horvát, ça-horvát, što-horvát) közül ez a szöveg kaj-horvát nyelvi változatban készült. A következő fejezetben a szövegemlék keletkezésének magyar történelmi és eszmetörténeti háttéréről ír. S végül a záró két szakaszban ad arra választ, hogy tulajdonképpen ki is lehetett Andreas Knezajić, s mikor voltak boszniai ferencesek Csíksomlyón.

Lukács István nem hagyományos úton tárgyalja a most előkerült drámakéziratot. Az teljesen természetes, hogy legelőször a kézirat leírását, méretét, lapszámát, tárgyát, versformáját adja meg. S azután az lenne a természetes, hogy magáról a síralom szerzőjéről beszél. Ő azonban ehelyett rendkívül aprólékos filológiai módszerrel a darab forrásait sorolja fel, majd nyelvi jellemzők alapján keresi arra a választ, hogy a régi horvát nyelv fent említett változatai közül melyikhez áll ez a darab a legközelebb. S csak amikor óriási filológiai apparátussal megtalálja a legfontosabb forrást és azt hitelt érdemlően bizonyítani is tudja, akkor fordítja figyelmét Knezajić életének elérhető adataira.

A kaj-horvát nyelv mellett az alábbi érvek segítik Lukácsot a döntésben: a forrásban, forrásokban lévő vesszor-hiányok. A forrásban ugyanott vannak szabálytalan nyolcasok, ahol a most közölt kéziratos változatban is. A rímmel kapcsolatos problémák, amelyek megjelennek a Picić-féle változatban, ugyanezek előfordulnak Knezajićnál is. A korábbi forrásban felfedezhető téves olvasatok ismétlődnek a később-

bi változatban. A nyelvi és filológiai érvek tökéletesen meggyőzik az olvasót arról, hogy a szerző a Knezajić-darab legfőbb forrását választotta ki.

Ez a horvát irodalomban rendkívül fontos és esztétikai tekintetben is kiváló mű 1626-ban született. Egy ugyanebből a korszakból származó erdélyi magyar nyelvű betlehemes játék szövege is bizonyítja, hogy ekkor a drámaszöveg leírására végleges forma még nem alakult ki. A rendezői utasítás egybeolvadt a szerepnévvel így: ANGEL (gouori) = (ANGYAL szól); IVAN (Gozpe govori) = (JÁNOS a Szűzanyához szól); GOŠPOIA (Zinw gouorj) = (A SZŰZANYA fiához szól). Ma az utóbbi szerepnevet és rendezői utasítást a kiadó így szedette ki: SZŰZANYA (*Fiához*). Nyilvánvaló, hogy a magyar és horvátországi dráma első lépéseire utal ez a szokatlan megoldás.

A kötet szerzője és a szöveg sajtó alá rendezője az átírásban paleográfiai hűségre törekedett. A nyomdai kivitelezés azonban olykor kellemetlen meglepetéseket okozhatott neki. A szedéshibák közül a legkellemetlenebbek a kiadott régi dráma szövegében fordulnak elő, de bántóak néhány idézett latin nyelvű szövegben is. Lukács István arra törekedett, hogy a hosszú s betűt ugyanilyenre szedesse, ehelyett azonban a nyomda következetesen *f* betűket szedett ki: így születtek meg olyan ismeretlen latin kifejezések, mint az *anno falutis* (116) vagy *Dominj Noftri Jefu Crifti* (134) *Domini Nostri Jesu Christi* helyett. Ugyanez a tévedés előfordul a horvát nyelvű bevezetőben is a 26. lapon és később is (46) így: *s (ili f), ss (ili ff)*. A fentebb idézett szövegnél a *Joannum* helyett *Joannemet* kellett volna kiszedetni a szerzőnek.

A szövegkiadással kapcsolatban még néhány kérdésre szeretném a figyelmet felhívni: a régi magyar irodalmi szövegek kiadásánál háromféle zárójelet alkalmazunk. Csúcsos zárójel < > közé tesszük az eredeti szövegben áthúzott, törölt szavakat. A kiadott szöveg egyes szavaival kapcsolatos megjegyzéseink a lap alján, lábjegyzetben, szögletes zárójelek [ ] között kapnak helyet. A kerek zárójelet ( ) akkor alkalmazzuk, ha valami az eredetiben is zárójelek között olvasható. Hasonló probléma a rövidítések feloldása. A csak egyféleképpen előforduló és a legközismertebb rövidítéseket jelzés nélkül feloldjuk. Így például mindenképpen fel kellett volna oldani a címben szereplő DNI rövidítést, amely teljesen egyértelműen a DOMINI szó rövidítése. Nemrég egy szlovákiai régi könyvkatalógussal kapcsolatban foglalkoztam ugyanezzel a kérdéssel, s arra a következtetésre jutottam, hogy ha már legalább a régi magyar szövegek kiadásában sikerült többé-kevésbé egységesen követett eljárást kialakítani, kívánatos lenne ezt a módszert követni a környező országokban is, ezért mielőbb hasznos lenne legalább a szlovákiai, a horvát és a romániai kollégákkal egységes elveket követő kiadási metódusban megállapodni.

A magyarországi drámakutatás ma már tökéletesen tisztázta, hogy a drámafejlődésnek egy bizonyos kezdeti szakaszában a dramatikus prédikáció kiváló szemléltető módszernek bizonyult. Azaz bibliai szöveg hiányában a papnak, hogy a prédikáció maradandó emléket jelentsen a hívő számára, egyes jeleneteket szemléltetnie kellett. Szemléltethetett úgy, hogy közben a bibliai jelenetet lerajzolva képeket mutatott fel, tehette ezt úgy is, hogy a falra festett freskókra mutatott, a legolcsóbb és

a legkönnyebben elérhető módszer azonban a dramatikus vagy párbeszédes szemléltetés volt. Azaz bizonyos jeleneteket előadatott diákokkal vagy papnövendékekkel, s az egymáshoz szorosan nem tartozó jeleneteket narrátorként saját szövegével kötötte össze.

Kétségtelenül igaz, hogy a címben egyértelműen szerepel a *planctus* műfajnév. Mai fogalmaink szerint azonban a *planctus*, azaz Mária siralma egyértelműen a szenvedéstörténet egy vagy két (a betániai és a keresztről való levétel) jelenetére értendő és nem az egész szenvedéstörténetre, még akkor sem, ha abban nagy súlyt kap a Mária-siralom. Talán kívánatos lett volna ennek a darabnak a műfaját így megjelölni: szenvedéstörténeti dramatikus prédikáció, hiszen az Angyal, Szűz Mária és János apostol mellett Mária Magdolna is megszólal benne. Nem lehetetlen azonban, hogy néma szereplőkként Júdás, József, Nikodémus és mások is jelen voltak a színen.

Kétségtelen, hogy Kézdivásárhelyt volt olyan 18. századi passió, amelyben Mária siralmán kívül megtalálható János és Mária siralma is, sőt akad Júdás- és Péter-siralom is. Júdás és Péter siralma azonban részben terjedelme miatt, részben a cselekményben betöltött csekélyebb szerepük okán nem jelentős, ezért a szövegben elisikkadnak. A most közölt darab, módszerét tekintve, hasonlít néhány unitárius drámához, amelyeket Varga Imre közölt. Azokban is vannak bizonyos epikus jelenetek, más szcénákban viszont kifejezetten a párbeszédre épít a szerző.

A most megjelent kaj-horvát nyelvű dráma az utóbbi évek legjelentősebb magyarországi régidramaszöveg-kiadása. Magyarországon a 17. században többnyelvű

ország volt, éltek itt német, szerb, román, szlovák, rutén ajkúak is, s az ő kultúrájuk a magyar kutatás számára ugyanolyan fontos, mint a magyar nyelvű emlékek feltárása. Nem régen adtam közre Besztercebánya 18. századi jezsuita iskolájának színi rendezvényeiről egy kisebb tanulmányt, s abból is egyértelműen kiderül, hogy ebben a felvidéki bányavárosban németül és szlovákul beszéltek. Magyarul senki vagy talán olyan kevesen, hogy értük az úrnapi szertartást soha nem kellett magyarul is elvégezniük a jezsuitáknak. Hasonló helyzet szülötte lehet a most ismertetett darab is. Knezajic nyilván olyan magyar ferences rendházban élt, amelynek környékén a lakosság többsége kaj-horvát nyelven be-

szélt. Lukács Istvánnak eddig azt sikerült kiderítenie, hogy Knezajic megfordult a gyöngyösi és a mikházi ferences rendházakban, s hogy a 17. század folyamán Csíksomlyón bosnyák ferencesek is működtek. A ferences rendtartomány s ezen belül az őrségek határai ugyanis túlnyúltak a nyelvi és a politikai határokon.

Jelentős eredmény ez a szövegkiadás már csak azért is, mert hasonló, szinte teljesen dramatikusként tekinthető magyar nyelvű passiójáték ebből a századból eddig még nem került elő. Ezért lenne fontos, hogy a szöveg műfordításban magyar nyelven is mielőbb megjelenjen.

Kilián István

PETRŐCZI ÉVA: FÉL-SZENTEK ÉS FÉL-POÉTÁK. EPIZÓDOK A MAGYAR ÉS ANGOLSZÁSZ PURITANIZMUS IRODALMÁBÓL

Budapest, Balassi Kiadó, 2002, 207 l. (Régi Magyar Könyvtár: Tanulmányok, 5).

A tanulmánykötetben hol éppen csak felvillantott, hol részletesen kidolgozott epizódok közös vonása, hogy valamennyi érintett téma a külföldi vagy magyar puritanizmushoz kapcsolódik, amint azt az alcím is ígéri. Már ez alapján lehet sejteni, hogy a szerző sokfelé fog majd kalandozni. Ma már a magyar szakirodalomban is ismertek a nemzetközi puritanizmus-kutatás főbb vonalai. A tágon értelmezett német pietizmus-felfogás az európai protestáns egyházakban a 18. század elejétől megjelenő kegyességi és vallási megújulási mozgalmak angliai megnyilatkozásait angol pietizmusként tartja számon. A kontinensen való elterjedés – így a magyar recepció szempontjából is – különösen fontos Németalföld szerepe; ennek a terü-

letnek a kapcsolódó mozgalmait a holland kutatás utóreformációként emlegeti. A „brit elfogultság” jegyében az angolok természetesen nem mulasztják el hangsúlyozni, hogy az angol puritánusok mennyi mindent adtak Európának.

Akárhogy is nevezzük, kétségtelen, hogy a korszak szellemi törekvéseiben a legáltalánosabban értelmezett művelődéstörténeten belül markáns szerep jut a teológiai, etikai, morálfilozófiai megfontolásoknak éppúgy, mint az általuk meghatározott irodalmi jelenségeknek. Természetesen minél régebbre megyünk vissza az időben, annál nehezebb megvonni a határt mentalitás- és irodalomtörténet között. Mégis úgy tűnik, Petróczi Éva kötetének anyagát szét lehet választani inkább mű-